

Asia C-718/22

Ennakkoratkaisupyyntö

Jättämispäivä:

23.11.2022

Ennakkoratkaisupyynnön esittänyt tuomioistuin:

Landgericht Erfurt (Saksa)

Ennakkoratkaisupyynnön esittämistä koskevan päätöksen tekemispäivä:

14.10.2022

Kantaja:

HK

Vastaaja:

Debeka Lebensversicherungsverein aG

Välipäätös

ennakkoratkaisupyynnön esittämisestä

Euroopan unionin tuomioistuimelle

asiassa

HK

– kantajana –

[– –]

vastaan

Debeka Lebensversicherungsverein a. G., [– –]

– vastaajana –

[– –]

[– –] Landgericht Erfurtin 8. siviilijaosto on [– –] 14.10.2022

päättänyt seuraavaa:

I. Asian käsittelyä lykätään.

II. Euroopan unionin tuomioistuimelle esitetään SEUT 267 artiklan nojalla seuraavat unionin oikeuden tulkintaa koskevat ennakkoratkaisukysymykset:

1. Onko unionin oikeus, erityisesti kolmannen henkivakuutusdirektiivin 31 artikla ja toisen henkivakuutusdirektiivin 15 artiklan 1 kohta, mahdollisesti luettuina yhdessä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 38 artiklan kanssa, esteenä kansalliselle lainsäädännölle, jonka mukaan täydelliset kuluttajalle annettavat tiedot toimitetaan vasta jälkikäteen kuluttajan pyynnöstä, nimittäin vakuutus sopimuksen mukana (ns. vakuutus sopimusmalli)? Jos tähän vastataan myöntävästi: Onko kuluttajalla jo tämän perusteella vastustamisoikeus, toisin sanoen oikeus purkaa vakuutus sopimus? Voisiko tällaiselle oikeudelle olla esteenä oikeudenmenetysväite tai väite oikeuden väärinkäytöstä?

2. Onko vakuutuksenantajan, joka ei ole ilmoittanut kuluttajalle tämän vastustamisoikeudesta lainkaan tai on ilmoittanut siitä ainoastaan virheellisesti, kiellettyä vedota kuluttajan tästä johtuvia oikeuksia, kuten erityisesti vastustamisoikeutta, vastaan oikeuden menettämiseen tai sen väärinkäyttöön?

3. Onko vakuutuksenantajan, joka ei ole antanut kuluttajalle lainkaan tietoja tai on antanut kuluttajalle ainoastaan puutteellisia tai virheellisiä tietoja, kiellettyä vedota kuluttajan tästä johtuvia oikeuksia, kuten erityisesti vastustamisoikeutta, vastaan oikeuden menettämiseen tai sen väärinkäyttöön?

4. Onko unionin oikeus, erityisesti toisen henkivakuutusdirektiivin 15 artiklan 1 kohta, kolmannen henkivakuutusdirektiivin 31 artikla ja direktiivin 2002/83 35 artiklan 1 kohta, luettuina mahdollisesti yhdessä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 38 artiklan kanssa, esteenä kansalliselle lainsäädännölle tai oikeuskäytännölle, jonka mukaan vakuutuksenottajalla – joka on käyttänyt oikeutetusti peruuttamisoikeuttaan – on väittämisen- ja todistustaakka vakuutusyrityksen itse saamien hyötyjen arvioimisen osalta? Edellyttääkö unionin oikeus ja ennen kaikkea tehokkuusperiaate siinä tapauksessa, että näin asetettu väittämisen- ja todistustaakka on sallittu, että vakuutuksenottajalla on sen vastapainona tiedonsaantioikeuksia vakuutuksenantajaan nähden tai käytettävissään muita helpotuksia, jotta hänen on mahdollista käyttää oikeuksiaan?

A. Tosiseikat ja pääasian käsittelyn vaiheet

Asianosaisten – vakuutuksenottaja ja -antaja – välisessä riidassa on kyse vakuutus sopimuksen, joka tehtiin ns. vakuutus sopimusmallin mukaisesti, purkamisesta kokonaisuudessaan.

Kantaja teki vastaajana olevan vakuutusyhtiön kanssa vuonna 1996 jatkuvan (”kapitalbildende”) henkivakuutuksen; vakuutusmaksujen ja vakuutuksen oli tarkoitus päättyä 1.11.2024 (jolloin pääoma maksettaisiin). Tässä yhteydessä kantajalle toimitettiin – kuten vakuutus sopimusmallissa on tapana – vakuutusehdot ja kuluttajalle annettavat tiedot vasta vakuutus sopimuksen mukana.

Kantaja vastusti vuonna 2020 tätä vakuutus sopimusta tai sen syntymistä vakuutus sopimuslain (Versicherungsvertragsgesetz) 5 a §:n alkuperäisen version nojalla. Hän pitää vakuutus sopimusmallia unionin oikeuden vastaisena ja johtaa jo tästä ”ikuisen vastustamisoikeuden”. Kantaja vetoaa lisäksi siihen, että vastustamisoikeutta koskeva ilmoitus oli muodollisesti virheellinen. Hän perustaa vastustuksensa myös siihen, ettei tarvittavia kuluttajalle annettavia tietoja annettu tai että ne olivat puutteellisia.

Kantaja vaatii – perusteettoman edun saamisen perusteella – vastaajaa palauttamaan hänen tällä välin maksamansa vakuutusmaksut ja luovuttamaan hyödyt, jotka vakuutuksenantaja on saanut hänen vakuutusmaksuistaan.

Kanteessaan kantaja vaatii ensinnäkin toteamaan, että vakuutus sopimuksen syntymistä vastustettiin pätevästi. Siitä, että rahat ovat olleet vakuutuksenantajan käytettävissä, maksettavan korvauksen laskemiseksi kantaja vaatii vastaajaa toimittamaan yksityiskohtaisia tietoja esimerkiksi hänen maksamiensa vakuutusmaksujen jakautumisesta yksittäisiin osiin, kuten hallintokuluihin, hankintamenoihin, riskikustannuksiin tai säästöjen määrään, joka sijoitettiin kantajan puolesta, tai vakuutusmaksujen konkreettisesta käytöstä.

Vastaajana oleva vakuutusyhtiö katsoo, että se on sekä ilmoittanut peruuttamisoikeudesta asianmukaisesti että toimittanut kaikki olennaiset kuluttajalle annettavat tiedot. Se kiistää kaikki kantajan esittämät tiedonsaantivaatimukset. Lisäksi se vetoaa Saksan siviililain (Bürgerliches Gesetzbuch, jäljempänä BGB) 242 §:ssä tarkoitettuun oikeuden menetykseen tai väärinkäyttöön. Sopimusta on täytetty moitteettomasti 24 vuoden ajan. Asianosaiset ovat eri mieltä siitä, voidaanko kuluttajaluottosopimusten peruuttamiseen liittyvää oikeuden menettämistä ja väärinkäyttöä koskevaa unionin tuomioistuimen nykyistä oikeuskäytäntöä soveltaa vakuutus oikeuteen.

B. Asiaa koskevat oikeussäännöt

Riita-asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisissä ja sopimusten tekoajankohtana sovelletuissa Saksan oikeuden säännöksissä säädetään seuraavaa:

Vakuutusopimuslain (Versicherungsvertragsgesetz, jäljempänä VVG) 5 a §:n alkuperäinen versio

”(1) Jos vakuutuksenantaja ei ole antanut vakuutuksenottajalle hakemusta tehtäessä vakuutusehtoja tai vakuutuksenvalvontalain 10a §:ssä tarkoitettua kuluttajainformaatiota, sopimusta pidetään vakuutuskirjan, vakuutusehtojen ja muun sopimuksen sisällön osalta merkityksellisen kuluttajainformaation perusteella tehtynä edellyttäen, että vakuutuksenottaja ei 14 päivässä asiakirjojen antamisesta ole ilmoittanut kirjallisesti vastustavansa sen tekemistä – –

(2) Määräaika alkaa kulua vasta, kun vakuutuksenottaja on saanut vakuutuskirjan ja kaikki 1 momentissa tarkoitettut asiakirjat ja kun hänelle on vakuutuskirjaa luovutettaessa ilmoitettu kirjallisesti ja painoteknisesti selvällä tavalla vastustamisoikeudesta sekä määräajan alkamisesta ja kestosta. Todistustaakka asiakirjojen vastaanottamisesta on vakuutuksenantajalla. Määräaika on noudatettu, jos vastustamisilmoitus on ajoissa lähetetty. Ensimmäisestä virkkeestä huolimatta vastustamisoikeus raukeaa joka tapauksessa yhden vuoden kuluttua ensimmäisen vakuutusmaksun suorittamisesta.”

BGB:n 242 §

”Velallisen on toteutettava suoritus lojaalisti hyvän liiketavan edellyttämällä tavalla.”

C. Ennakkoratkaisukysymysten merkityksellisyys asian ratkaisemisen kannalta

Tämän ennakkoratkaisupyynnön keskiössä on siihen liittyvä problematiikka, mitä rajoja kuluttajaoikeuksien käyttämiselle asetetaan vakuutusosoikeudessa. Tässä yhteydessä tutkittavana on ns. vakuutusopimusmalli ja sen mahdollisen unionin oikeuden vastaisuuden seuraukset. Tähän liittyvän vastustamisoikeuden yhteydessä herää kysymys, sovelletaanko oikeudenmenetyksen ja oikeuden väärinkäytön periaatteita kuluttajan vahingoksi (ensimmäinen ennakkoratkaisukysymys). Lisäksi on selvitettävä, voiko vakuutusyrittäjä vedota oikeudenmenetykseen tai oikeuden väärinkäyttöön myös silloin, jos vastustamisoikeudesta on ilmoitettu puutteellisesti tai kuluttajalle ei ole annettu kaikkia tarvittavia tietoja ja tästä syntyy lähtökohtaisesti vastustamisoikeus (toinen ja kolmas ennakkoratkaisukysymys). Unionin tuomioistuimelta pyydetään myös apua siihen, onko vakuutuksenottajalla – menestyksekkään vastustamisen jälkeen – oikeuksiaan vaatiessaan tiedonsaantioikeuksia tai muita helpotuksia vakuutuksenantajaan nähden (neljäs ennakkoratkaisukysymys).

Vaikka asianosaiset ovat eri mieltä siitä, oliko peruuttamisoikeutta koskeva ilmoitus muodollisesti ja sisällöllisesti asianmukainen tai annettiin kuluttajalle kaikki tarvittavat tiedot, näitä erityiskysymyksiä ei saateta unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi. Kyse ei nimittäin ole ensisijaisesti tulkintaongelmasta (”Interpretation”) vaan pikemminkin pelkästä, kansallisille tuomioistuimille –

unionin tuomioistuimina – kuuluvasta voimassa olevan oikeuden soveltamisesta (”application”). Tältä osin on jo olemassa suuntaa-antavaa unionin tuomioistuimen ja Bundesgerichtshofin (liittovaltion ylin tuomioistuin, Saksa, jäljempänä myös BGH) oikeuskäytäntöä, joten nämä kysymykset voidaan ratkaista tässä oikeusasteessa (ks. unionin tuomioistuimen tuomio 19.12.2019, Rust-Hackner, C-355/18–C-357/18 ja C-479/18, EU:C:2019:1123; ks. lisäksi julkisasiamies Bobekin ratkaisuehdotus A (C-143/20 ja C-213/20, EU:C:2021:687) ja unionin tuomioistuimen samoissa asioissa 24.2.2022 antama tuomio (EU:C:2022:118)).

1. Ensimmäinen ennakkoratkaisukysymys

Ns. vakuutus sopimusmallia pidettiin Saksassa vuodesta 1994 vuoden 2007 loppuun saakka tuolloin voimassa olleen VVG:n nojalla lainsäädännössä hyväksyttävänä. Oliko valittu menettelytapa unionin oikeuden mukainen? Ellei ollut, onko kuluttajalla jo tämän perusteella vastustamisoikeus, toisin sanoen oikeus purkaa vakuutus sopimus kokonaisuudessaan? Voisiko kuluttaja menettää tällaisen oikeuden lojaalisuusperiaatteen näkökulmasta tarkasteltuna? Kaikki nämä kysymykset ja näkökohdat ovat merkityksellisiä käsiteltävän asian ratkaisemisen kannalta. Jos kantajalla on vakuutus sopimusmallin unionin oikeuden vastaisuuden perusteella – rajaton – vastustamisoikeus, jota ei ole menetetty, hänen kanteensa olisi lähtökohtaisesti hyväksyttävä. Erityisesti on todettava seuraavaa:

a) VVG:n 5 a §:n alkuperäisen version mukaan vakuutus sopimuksia kuluttajien kanssa oli sallittua tehdä ns. vakuutus sopimusmallin mukaisesti (ks. tästä julkisasiamies Sharpstonin ratkaisuehdotus Endress, C-209/12, EU:C:2013:472, 28 kohta). Tälle mallille oli tunnusomaista, että asiakas teki ensin vakuutus suojaa koskevan hakemuksen ja vakuutus nantaja hyväksyi tämän hakemuksen lähettämällä vakuutus sopimuksen. Lakisääteiset kuluttajalle annettavat tiedot asiakas sai yleensä vasta vakuutus sopimuksen mukana, toisin sanoen ei vielä hakemuksen tekemisen yhteydessä. Vakuutus nentajalla oli kuitenkin mahdollisuus käyttää vastustamisoikeutta 14 päivän ajan; henkivakuutus ten kohdalla vastustamisen määräaika oli 30 päivää. Tämä määräaika alkoi kulua vasta, kun vakuutus nentaja oli saanut kaikki vakuutus seen liittyvät asiakirjat ja kun hänelle on vakuutus kirjaa luovutettaessa ilmoitettu kirjallisesti ja ”painoteknisesti selvällä tavalla” vastustamisoikeudesta sekä määräajan alkamisesta ja kestosta. Vaihtoehtoisesti vastustamisoikeus raukesi VVG:n 5 a §:n 2 momentin neljännen virkkeen alkuperäisen version mukaan vuoden kuluttua ensimmäisen vakuutus maksun maksamisesta.

Bundesgerichtshofin ennakkotapauksessa vuodelta 2014 katsottiin olevan *acte clair*, että tämä malli on unionin oikeuden mukainen (BGH:n tuomio 16.7.2014 – IV ZR 73/13, 16 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Sekä Euroopan komissio että julkisasiamies Sharpston esittivät kuitenkin vakavia epäilyjä tästä (ks. julkisasiamies Sharpstonin ratkaisuehdotus Endress, C-209/12, EU:C:2013:472,

57 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Ennakkoratkaisua pyytävä tuomioistuin yhtyy näihin epäilyihin seuraavista syistä.

Henkivakuutusdirektiiveillä on tarkoitus taata korkea ja koko Euroopassa yhtenevä kuluttajien etujen suoja, joka vastaa SEUT 12 ja SEUT 169 artiklan sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjan (jäljempänä perusoikeuskirja) 38 artiklan olennaista sisältöä. Käsiteltävän asian kannalta merkityksellisissä direktiiveissä – direktiivissä 90/619/ETY ja direktiivissä 92/96/ETY – säädetty suojajärjestelmä perustuu siihen käsitykseen, että kuluttaja on vakuutusyhteyteen nähden heikompi osapuoli sekä neuvotteluaseman että tietojen puolesta. Elinkeinonharjoittajille asetetuilla tiedottamisvelvoitteilla ja muotovaatimuksilla kuluttajalle on tarkoitus antaa mahdollisuus tehdä itsenäisiä, rationaalisia ja vertailuun perustuvia päätöksiä siitä, ottaako hän henkivakuutuksen ja jos, niin millaisen, nimittäin oikea-aikaisesti ennen sopimuksen tekemistä. Tätä unionin tuomioistuin on painottanut 24.2.2022 antamassaan tuomiossa A (Sijoitussidonnaiset (”unit-linked”) henkivakuutukset) (C-143/20 ja C-213/20, EU:C:2022:118, 109 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Direktiiveissä säädettyä, avoimuutta edistävää tietojen ilmoittamisvelvollisuutta heikennetään, jos kyseiset tiedot toimitetaan vasta sen jälkeen, kun vakuutuksenottaja on tehnyt tarjouksensa ja siten valinnut tietyn vakuutuksenantajan ja sopimuksen. Vakuutuksenottajalla ei ole mahdollisuutta verrata etukäteen erilaisia vakuutuksia ja niitä koskevia tarjouksia. Lisäksi vakuutuksenottajalla on ”vastustamistaakka”, sillä hänen on toimittava lyhyen ajan kuluessa estääkseen sopimuksen syntymisen. Kaiken edellä esitetyn perusteella ns. vakuutus sopimusmalli heikentää kuluttajansuojan tehokkuutta.

Unionin tuomioistuimella on tosin ollut tilaisuus lausua ns. vakuutus sopimusmallin yhteydestä yhdestä erityisestä ongelmasta, nimittäin VVG:n 5 a §:n 2 momentin neljännen virkkeen alkuperäisessä versiossa säädetyn vuoden määräajan unionin oikeuden vastaisuudesta, muttei itse Saksan mallin sallittavuudesta (tuomio 19.12.2013, C-209/12, EU:C:2013:864). Jos unionin tuomioistuin tulee siihen tulokseen, että ns. vakuutus sopimusmalli on unionin oikeuden vastainen, herää toinen asian ratkaisemisen kannalta merkityksellinen kysymys siitä, onko kuluttajalla pelkästään tämän perusteella vastustamisoikeus ja oikeus purkaa sopimus kokonaisuudessaan. Onko tällainen oikeus siis myös silloin, jos vastustamisoikeudesta tiedotettiin moitteettomasti ja kuluttajalle annetut tiedot olivat täydellisiä ja virheettömiä?

Jos unionin tuomioistuin vastaa tähän kysymykseen myöntävästi, on tarkasteltava erästä toista Saksan oikeuskäytännössä esitettyä keskeistä perustetta. Bundesgerichtshof nimittäin katsoo vakiintuneessa oikeuskäytännössään, että vakuutuksenottaja, joka on saanut vakuutus sopimuksen mukana vakuutusehdot, tiedot, jotka kuluttajalle on annettava, ja asianmukaisen tiedon vastustamisoikeudestaan VVG:n 5 a §:n alkuperäisen version mukaisesti, on lojaalisuusperiaatteen mukaisesti – ristiriitaisen menettelyn vuoksi – estynyt vetoamasta vakuutus sopimuksen, jota on noudatettu useiden vuosien ajan, unionin oikeudesta johtuvaan pätemättömyyteen (BGH:n tuomio 20.5.2020 – IV ZR

234/19, DE:BGH:2020:200520UIVZR234.19.0, 17 kohta; perustavasti BGH:n tuomio 16.7.2014 – IV ZR 73/13, 32 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Bundesgerichtshofin mielestä ilmeisestikin riittää, että vakuutuksenottajan menettely on objektiivisesti tarkasteltuna ristiriitaista: Vakuutuksenottaja jättää käyttämättä sopimuksenteon yhteydessä hänelle kuuluvaa ja tiedoksi annettua vastustamisen määräaikaa ja maksaa säännöllisesti sovitut vakuutusmaksut. Tämän omaan etuun perustuvan ja pitkään jatkuneen menettelyn vuoksi vakuutuksenottaja toimii ristiriitaisesti, jos hän myöhemmin väittää, ettei sopimusta ole koskaan syntynytkään, ja vaatii vakuutusyritystä, joka on voinut luottaa sopimuksen olemassaoloon, palauttamaan hänen maksamansa vakuutusmaksut. Oikeuden väärinkäyttöä koskeva väite ei joka tapauksessa edellytä vakuutuksenottajan vilpillistä aikomusta tai tuottamusta. Oikeudenhaltijan menettelyn on täytynyt ainoastaan synnyttää vastapuolella havaittavissa oleva, suojelun arvoinen luottamus tiettyyn asiain- tai oikeustilaan.

Tämä Bundesgerichtshofin tukeutuminen BGB:n 242 §:ään sisältyvään lojaliteetin käsitteeseen vaikuttaa kuitenkin – pakottavan ja ensisijaisen – unionin oikeuden ja unionin tuomioistuimen asiaa koskevan oikeuskäytännön valossa ongelmalliselta. Niissä oikeuden väärinkäyttöä koskevalle väitteelle asetetaan tiukat rajat, ja se edellyttää niiden mukaan erityistä perustelua. Vakiintuneessa oikeuskäytännössään unionin tuomioistuin katsoo, että oikeuden väärinkäytön toteaminen edellyttää yleensä subjektiivista osatekijää (tuomio 26.2.2019 – C-115/16 ym., EU:C:2019:134, 98 ja 102 kohta; ks. myös BGH:n 29.3.2022 esittämä ennakkoratkaisupyyntö unionin tuomioistuimelle – VI ZR 1352/20, C-307/22, 20 kohta). Kuluttajan on siten oltava tietoinen oikeuksistaan, toisin kuin käsiteltävässä asiassa. Kuluttajansuojan nimissä kuluttajan oikeuksien rajoittaminen ei tule kysymykseen (unionin tuomioistuimen tuomio 9.9.2021, Volkswagen Bank, C-33/20, C-155/20 ja C-187/20, EU:C:2021:736).

Tällaista kuluttajaystävällistä suhtautumistapaa puoltaa myös perusoikeuskirjan 38 artikla, jolla on käsiteltävässä asiassa ainakin ennakkovaikutus. Perusoikeuskirjan 38 artiklassa vahvistetaan periaate, jonka mukaan unionin politiikoissa varmistetaan korkeatasoinen kuluttajansuoja. Siinä asetetaan siten optimointivaatimus. Perusoikeuskirjaa – ”supreme law of the land” ja ”living instrument” – voidaan soveltaa käsiteltävässä asiassa, eli se sitoo ja velvoittaa Euroopan unionia ja sen jäsenvaltioita (perusoikeuskirjan 51 artiklan 1 kohta). Unionin oikeuden – käsiteltävässä asiassa unionin laajuisesti määritetyn vakuutus-oikeuden – sovellettavuus merkitsee perusoikeuskirjassa taattujen perusoikeuksien sovellettavuutta ja on tälle edellytyksenä (unionin tuomioistuimen tuomio 26.2.2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, 21 kohta).

2. Toinen ja kolmas ennakkoratkaisukysymys

Jos vastustamisoikeus seuraa siitä, että peruuttamisoikeudesta ei ilmoitettu tai siitä ilmoitettiin virheellisesti taikka kuluttajalle ei annettu unionin oikeudessa

vaadittavia tietoja, vakuutuksenantajat ja tuomioistuimet Saksassa turvautuvat lukuisissa tapauksissa oikeuden menettämistä ja väärinkäyttöä koskeviin näkökohtiin torjuakseen virheellisten tietojen perusteella vaadittavan vakuutus sopimuksen purkamisen tai esitettävät vahingonkorvausvaatimukset ([– –] [viittaus oikeuskirjallisuuteen]; ks. myös Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalzin määräys 22.7.2022 – VGH B 70/21, DE:VERFGRP:2022:0722.VGH.B70.21.00).

Bundesgerichtshofin mukaan vastustamisoikeuteen ei voida vedota myöskään siinä tapauksessa, ettei vastustamisoikeudesta ole tiedotettu, useimmiten tosin siinä tapauksessa, että siitä on tiedotettu virheellisesti, jos yksittäistapaukseen liittyy erityisen vakavia perusteita (ks. BGH:n määräys 8.9.2021 – IV ZR 133/20, DE:BGH:2021:080921BIVZR133.20.0, 17 kohta; ks. myös BGH:n tuomio 10.2.2021 – IV ZR 32/20, DE:BGH:2021:100221UIVZR32.20.0, 17 kohta ja sitä seuraava kohta). Sama pätee puuttuviin tai virheellisiin kuluttajalle annettaviin tietoihin. Alemmat oikeusasteet ovat tulkinneet tällaisena poikkeustapauksena pitämisen edellytyksiä varsin suurpiirteisesti.

Bundesgerichtshofin mielestä myös tässä tapauksessa riittää, että vakuutuksenottajan menettely on objektiivisesti tarkasteltuna ristiriitaista. Tämä on vastoin edellä mainittuja näkemyksiä. Etenkin kuluttajaluottosopimusten peruuttamiseen liittyvää oikeuden menettämistä ja väärinkäyttöä koskevan unionin tuomioistuimen ajantasaisen oikeuskäytännön perusteita voitaneen soveltaa vakuutusoikeuteen (ks. lähemmin unionin tuomioistuimen tuomio 9.9.2021, Volkswagen Bank, C-33/20, C-155/20 ja C-187/20, EU:C:2021:736). Unionin tuomioistuin on todennut, että luotonantaja ei voi vedota oikeudenmenetykseen silloin, kun kuluttaja käyttää peruuttamisoikeuttaan siinä tapauksessa, että jokin asianomaisessa direktiivissä vaadittavista maininnoista ei sisällynyt luottosopimukseen eikä sitä ole myöskään myöhemmin asianmukaisesti ilmoitettu, siitä riippumatta, oliko kyseinen kuluttaja tietämätön peruuttamisoikeudestaan, kunhan hän ei ollut vastuussa tästä tietämättömyydestä. Sama pätee oikeuden väärinkäyttöön vetoamiseen. Ei ole nähtävissä mitään vakuuttavaa syytä siihen, ettei tätä oikeuskäytäntöä sovellettaisi myös vakuutusoikeudessa (ks. Verfassungsgerichtshof Rheinland-Pfalzin määräys 22.7.2022 – VGH B 70/21, DE:VERFGRP:2022:0722.VGH.B70.21.00, 75 kohta).

3. Neljäs ennakkoratkaisukysymys

Lisäksi herää kysymys, voidaanko kansallisessa lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä – Law in Books ja Law in Action – vaikeuttaa vakuutuksenottajan oikeuksien käyttämistä ja niihin vetoamista tai tehdä se tyhjäksi ja jos, niin missä määrin, vai onko vakuutuksenottajalla näihin oikeuksiin vedotessaan käytettävissä tiedonsaantioikeuksia tai muita helpotuksia vakuutuksenantajaan nähden.

Aluksi on selvennettävä, millainen väittämisen- ja todistustaakka kuluttajalla on vedotessaan tuomioistuimessa perusteltuun oikeuteensa purkaa syntymättä jäänyt vakuutus sopimus. Onko kuluttajalla mahdollisesti tiedonsaantioikeuksia vakuutuksenantajaan nähden niiden hyötyjen osalta, joita vakuutusyrittäjä on tosiasiallisesti saanut maksetuista vakuutusmaksuista?

Henkivakuutus alaa ei ole yhdenmukaistettu täydellisesti. Jäsenvaltiot voivat siten määrittää sen, mitkä ovat vakuutuksenottajan oikeuksien laajuus ja rajat sen jälkeen, kun vakuutus sopimusta on vastustettu menestyksellisesti. Jäsenvaltioiden on noudatettava tässä yhteydessä vastaavuus- ja tehokkuusperiaatteita. Saksan oikeuden mukaan vakuutuksenottajalla on oikeus saada takaisin jo maksamansa vakuutusmaksut, joista vähennetään vähäinen riskiosuus, ja korvaus siitä, että rahat ovat olleet vakuutuksenantajan käytettävissä. Vakuutuksenottajan varoja hoitavan vakuutuksenantajan on siten maksettava niistä saamansa tuotot. Tämä on unionin oikeuden mukaan sallittua, toisin kuin luottosopimusten peruuttamisen jälkeen – viimeksi mainittujen sopimusten osalta yhdenmukaistaminen ei mahdollista korvauksen maksamista siitä, että rahat ovat olleet vakuutuksenantajan käytettävissä (ks. unionin tuomioistuimen tuomio 4.6.2020, Leonhard, C-301/18, EU:C:2020:427).

Vakuutuksenottajien oikeudet edut, kaikkien vakuutettujen edut ja niin vakuutuksenantajien kuin vakuutusalan oikeudet edut on saatettava oikeudenmukaiseen ja riittävään tasapainoon. On tutkittava, onko tämä onnistunut Saksassa siitä, että rahat ovat olleet vakuutuksenantajan käytettävissä, maksettavan korvauksen osalta. Bundesgerichtshofin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vakuutuksenottajalla on väittämisen- ja todistustaakka voidakseen vaatia vakuutusyrittäjän hänen vakuutusmaksuistaan tosiasiallisesti saamia hyötyjä. Sen mukaan vakuutuksenottajan on esitettävä tosiasiallisesti saatujen hyötyjen kertymä ja suuruus pitävästi ja tarvittaessa näytettävä ne toteen. Tässä yhteydessä vakuutuksenottajan on viitattava vakuutuksenantajaan, jota vastaan kante on nostettu, konkreettiseen tulokseen (tiivistetysti BGH:n tuomio 29.4.2020 – IV ZR 5/19, DE:BGH:2020:290420UIVZR5.19.0, 16 kohta). Bundesgerichtshof on vuosien saatossa hylännyt useita kantajina olleiden kuluttajien esittämiä laskentatapoja ja menetelmiä, joilla he ovat pyrkineet selvittämään itsenäisesti siitä, että rahat ovat olleet vakuutuksenantajan käytettävissä, maksettavan korvauksen, kuten lainsäädännössä edellytetään.

Saksan oikeuskäytännössä asetetut kriteerit edellyttävät vakuutuksenottajalta melko laajoja selvityksiä ja tosiseikkojen kattavaa esittämistä. Kuluttajan on nimittäin tarkoitus selvittää vakuutuksenantajansa ilmoituksista tai julkisista lähteistä, kuten vakuutuksenantajan julkaisemista vuosikertomuksista, tämän tulos ja esimerkiksi rahaston saamat voitot ja rahaston ”suoriutuminen” ja käyttää näitä tietoja sitten kanteensa perustana (ks. BGH:n tuomio 11.11.2015 – IV ZR 513/14, 50 kohta). Nämä vaatimukset ovat vakuutuksenottajien kannalta kohtuuttomia. Olettamana on, että he eivät tästä syystä vaadi oikeuksiaan. Tämän vuoksi siihen, onko tämä oikeuskäytäntö tehokkuusperiaatteen mukainen, kohdistuu merkittäviä epäilyjä (ks. todistustaakasta kohtuuttomien sopimusehtojen osalta unionin

tuomioistuimen tuomio 10.6.2021, BNP Paribas Personal Finance, C-776/19–C-782/19, EU:C:2021:470). Vakuutuksenottajalle kuluttajien suojelusta annetuilla direktiiveillä ja etenkin henkivakuutusdirektiiveillä annettujen oikeuksien käyttämistä vaikeutettaneen kohtuuttomasti, jos vakuutuksenottajalle asetetaan väittämisen- ja todistustaakka hyötyjen osalta. Joka tapauksessa silloin, kun kuluttaja tai yleisesti unionin oikeuteen perustuvan oikeuden haltija ei kykene esittämään näyttöä, koska asian kannalta merkitykselliset tiedot eivät ole hänen saatavillaan tai niiden saaminen on hankalaa, unionin oikeudessa vahvistettu tehokkuusperiaate johtaa todistustaakan keventämiseen tai jopa sen kääntämiseen (ks. myös unionin tuomioistuimen tuomio 4.6.2015, Faber, C-497/13, EU:C:2015:357). Siviiliprosessioikeuden perinteiset mekanismit, jotka perustuvat osapuolten muodolliseen yhdenvertaisuuteen ja *actori incumbit probatio* -periaatteeseen, osoittautuvat käsiteltävässä asiassa riittämättömiksi kuluttajan oikeuksien tehokkaan ja menestyksellisen täytäntöönpanon kannalta. Ei myöskään voida sivuuttaa sitä, että kuluttaja käyttää peruuttamisen yhteydessä oikeutta, joka edellyttää vakuutuksenantajan tekemää rikkomusta. Tästä syystä myös seuraamusnäkökohta voisi olla merkityksellinen.

Jos kuluttajalla on kuitenkin väittämisen- ja todistustaakka, onko kuluttajalla siinä tapauksessa – sen vastapainona – tiedonsaantioikeuksia tai käytettävissään muita helpotuksia vakuutuksenantajaansa nähden? Unionin oikeudessa yleisenä suuntauksena on, että vastapuolen on esitettävä todisteet (”disclosure”). Tämä pätee esimerkiksi kartelli- tai immateriaalioikeuteen (ks. myös kuluttajien yhteisten etujen suojaamiseksi nostettavista edustajakanteista ja direktiivin 2009/22/EY kumoamisesta 25.11.2020 annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EU) 2020/1828 18 artikla). Vakuutuksenottajan tiedonsaantioikeus vakuutuksenantajaan nähden voisi seurata kolmannen henkivakuutusdirektiivin 31 artiklan 1 kohdasta ja liitteestä. Julkisasiamies Sharpston katsoi, että kun kyseessä on henkivakuutus, johon liittyy sijoitustoimintaa koskeva osatekijä ja jossa sopimuksen perusteella saatavan edun suuruus riippuu vakuutusmaksun käyttötarkoituksista, vakuutuksenantaja on velvollinen ilmoittamaan vakuutuksenottajalle sopimusta edeltävänä aikana valintojen ohjaamiseksi – sopimusmuutosten osalta myös sopimuksen voimassaoloaikana –, mihin käyttötarkoituksiin vakuutusmaksu käytetään kiinteämääräisinä summina tai prosenttimääräisesti. Vakuutuksenottajalle on joka tapauksessa selvennettävä asiaa koskevat kriteerit (julkisasiamies Sharpstonin ratkaisuehdotus Nationale-Nederlanden Levensverzekering Mij, C-51/13, EU:C:2014:1921). Jos vakuutuksenantajan on jo ennen sopimuksen tekemistä – sikäli kuin mahdollista – selvennettävä, mihin konkreettisiin käyttötarkoituksiin vakuutusmaksut käytetään kiinteämääräisinä summina tai prosenttimääräisesti, on mahdollista, että vakuutuksenantajan on sitäkin suuremmalla syyllä selvennettävä vakuutusmaksun konkreettista käyttöä sopimuksen tekemisen jälkeen, kun vakuutusmaksusta on saatu tosiasiallisia hyötyjä, jotta vakuutus sopimuksen kattava purkaminen on mahdollista.

D. Menettelylliset erityispiirteet

[– –] [asiaa ei voida ratkaista tuomioistuimen ulkopuolisessa menettelyssä]

Vastaajan ehdotusta luopua siitä, että yhden tuomarin kokoonpano esittää ennakkoratkaisupyynnön unionin tuomioistuimelle, ja siirtää riita-asia siviilijaostolle, jotta tämä antaa ratkaisun sen käsiteltäväksi ottamisesta jaostoissa, mikä vaikeuttaa kohtuuttomasti SEUT 267 artiklan mukaista ennakkoratkaisupyynnön esittämistä – ellei jopa tee sitä mahdottomaksi –, ei hyväksytty. Unionin tuomioistuimen varapresidentti on äskettäin mainitun tuomioistuimen oikeuskäytännön kattavassa arvioinnissa selventänyt, että minkään kansallisen tuomioistuimen toimivaltaa saattaa asia unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi SEUT 267 artiklan nojalla ei saa rajoittaa millään tavalla; tämä koskee niin pääasian oikeudenkäynnin asianosaisia kuin kansallista oikeutta, pääasian oikeudenkäynnin luonnetta, ylemmänasteisia tuomioistuinta – perustuslakituomioistuimet mukaan luettuina – tai itse unionin oikeutta (Rosario Silva de Lapuerta teoksessa Lenaerts ym. (toim.): *Building the European Union: The Jurist's View of the Union's Evolution*, 2021, s. 215–; ks. unionin tuomioistuimen tuomio 21.12.2021, Euro Box Promotion ym., C-357/19, EU:C:2021:1034). Näin ollen on katsottava, ettei yhden tuomarin kokoonpanolla ole velvollisuutta saattaa riita-asiaa siviilijaoston käsiteltäväksi (ks. julkisasiamies Rantosin ratkaisuehdotus Mercedes-Benz Group, C-100/21, EU:C:2022:420, 75 kohta ja sitä seuraavat kohdat; ks. unionin tuomioistuimen tuomio 5.4.2016, PFE, C-689/13, EU:C:2016:199, 32 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

Lopuksi viitataan yhden tuomarin kokoonpanon esittämiin vastaaviin ennakkoratkaisupyyntöihin, jotka on päivätty 30.12.2021 (asian numero: 8 O 1519/20 tai C-2/22) ja 13.1.2022 (asian numero: 8 O 1463/20 tai C-41/22) ja joista 30.12.2021 esitetty pyyntö on sittemmin peruutettu.

Dr. Borowsky

Landgerichtin tuomari